

СОЦИАЛНИ, ПОЛИТИЧЕСКИ И КУЛТУРНИ ДВИЖЕНИЯ ПО ВРЕМЕ НА ВОЕННАТА ДИКТАТУРА В БРАЗИЛИЯ

Кремена Диаш

Настоящата статия има за цел да разгледа накратко една важна глава от историята на Бразилия, а именно периода от преврата през 1964 г. до края на военната диктатура през 1985 г. Фокусът на изследването е върху съпротивителните движения и репресиите срещу тях. Диктатурата има своя отзвук, както в политическия сектор, така и в културата и в обществото. Зараждат се редица движения, като част от тях получават международна подкрепа.

Гражданско-военният преврат от 1964 г. в Бразилия включва различни сектори на гражданското общество, които свалят президента Жуау Гуларт и установяват авторитарно управление, ръководено от военните. Това е съвместен преврат на въоръжените сили, с помощта на търговци, средната класа, медии и военните сили на САЩ. То е подкрепено и от губернатора на Гуанабара Карлос Ласерда, на Минас Жерайс – Магалийш Пинто и на Сау Пауло – Адемар де Баррош, със съответните им военни сили¹. Сред групите, поддръжници на преврата са антикомунистическите сектори на армията, свързани с Висшето военно училище, значителна част от предприемачите, земевладелци, консервативни сегменти на католическата църква, чуждестранни инвеститори и някои политически партии, като Националния демократически съюз.

¹<https://www.gov.br/arquivonacional/pt-br>, последно посетен 27.11.2020 г.

Недоволни от политическия проект на Жуау Гуларт, често свързан с комунистическите идеи на мода, поради неотдавнашната Кубинска революция и самата Студена война, отговорна за биполяризацията на света между комунисти и капиталисти, тези сектори се обединяват с цел да прекъснат тази приемственост на правителството Гуларт. Веднага след встъпването си в длъжност, той се опитва да обезоръжи своите противници, търсейки подкрепа в центристките партии, без да се отказва от връзките си с левицата, с цел да проведе помирителна политика, чрез диалог с различните партии, представени в Конгреса. Първите седмици от неговото управление са посветени на формулирането на неговата програма, която се фокусира върху периодичните корекции на заплатите спрямо инфлацията, независимата външна политика, национализацията на някои чуждестранни дъщерни дружества и така наречените основни реформи. От друга страна, поддръжниците на правителството Гуларт, след установяването на диктатурата, се изправят в открита опозиция и съпротива срещу военното правителство. Сред тях можем да открием такива, които събират въоръжени партизански групи, различни асоциации, някои католически, студентски и работнически общности, които чрез стачки, шествия и други демонстрации се опитват да спасят едно демократично правителство.

Военното общество, което завзема властта през 1964 г., произлиза от една по-стара военна традиция, която води началото си от участието на Бразилия във Втората световна война. Участието на Бразилия на страната на съюзническите сили установява тясна връзка между северноамериканските и бразилски военни, като например генералите Умберто де Кашело Бранко и Голдбъри Коуто и Силва. След приключване на войната цяло едно поколение бразилски военни започват да посещават американски военни курсове. Когато се завръщат от САЩ, те са вече силно повлияни от концепцията за „национална сигурност“. До такава степен, че няколко години по-късно създават Висше военно училище, свързано с Генералния щаб на въоръжените сили. Това училище е създадено по модел на американския *National War College*. Именно в рамките на Висшето военно училище се формулират принципите на Доктрината за национална сигурност и някои от нейните „продукти“, като например Национална информационна служба, която има за цел да наблюдава и координира информационните и контра информационни дейности в Бразилия и в чужбина. Тази доктрина се трансформира в закон през 1968, с приемането на Декрет номер 314/68,

чиито основни цели са идентифициране и елиминирание на „вътрешните врагове“, т.е. всички онези, които поставят под съмнение и критикуват установения режим².

Тази нова структура на власт и социален контрол се материализира с публикуването на Институционален акт номер 13, който променя правосъдния ред, установен до тогава. С него военните не само диктуват нови конституционни правила, но и налагат дълбоки промени в системата за сигурност на държавата. Той налага системата за недириктни президентски избори, дава пълномощия на президента да определя нова конституция, да разпуска Конгреса, да обявява извънредно положение, да налага съкратено разследване на наети или избрани държавни служители, да започва разследвания и процеси за определяне на отговорността за престъплението срещу държавата или срещу политическия и социалния ред, да спира политическите права на гражданите за период от десет години и да отнема законодателните мандати от федералните, щатските или градските съветници.

По време на Военната диктатура са издадени 17 Институционални акта. Но сред всички тях, най-противоречив и жесток е Номер 5. През август 1968 г. в Рио де Жанейро се събират 100 000 души в протест срещу военната диктатура и срещу смъртта на студента Едсон Луис, застрелян в центъра на Рио де Жанейро от военната полиция в опит да потуши студентски протест. На 2 септември в речта си депутатът Марсио Морейра Алвес нарича военните казарми „бърлоги на мъчители“ и приканва народа да бойкотира парада за Деня на независимостта на 7 септември. Националният конгрес отказва да приеме искането на военните да отнеме имунитета на депутатът и да започне процес срещу него. Реакцията на режима е жестока и на 13 декември 1968 г. президентът Артур да Коща и Силва издава Институционален Акт № 54. В него е заложена продължителност от 180 дни, но той действа в продължение на десет години. В дванадесетте си точки той предоставя на президента на републиката правомощия да отменя мандати, да се намесва в управлението на щатите и общините, да отнема политическите права на всеки гражданин и най-важното, да разпуска Конгреса и да поеме неговите законодателни функции през това време. Отменя принципа на Хабеас Корпус и недвусмислено въвежда изтезанията и физическото насилие срещу противниците на режима. Вестниците, противопоставящи се на режима, са

²Fausto, B. *História concisa do Brasil*, Editora da Universidade de São Paulo, 2002, p.260.

³ Пълният текст на Институционален Акт 1/68: http://www.planalto.gov.br/ccivil_03/ait/ait-01-64.htm, последно посетен на 27.11.2020 г.

⁴ Пълният текст на Институционален Акт 5/68: http://www.planalto.gov.br/ccivil_03/ait/ait-05-68.htm, последно посетен на 27.11.2020 г.

цензурирани, книгите и „подривните“ произведения са спрени от разпространение, многобройни артисти и интелектуалци са принудени да заминат в чужбина.

Мантията на Институционалните актове и абсолютният авторитет на военните служат като защита и оправдание за работата на репресивните сили, независимо от методите им на действие. Създават се редица репресивни органи, като Национална информационна служба⁵, Център за операции по вътрешна отбрана⁶, Чуждестранен информационен център⁷, Информационен център на военноморските сили⁸, Информационен център по авионавтика⁹, както и засилването на Департамента за политически и социален ред¹⁰ във всички щати. По този начин военните упражняват контрол над социалните движения, стачки, кампании срещу глада, както и надзор над действията на синдикатите и работническите организации. Инициират се Разследванията на военната полиция, чиято цел е преследване и криминализиране на военни и политици, които са против режима. Само проектът *Brasil: Nunca Mais*¹¹ успява да събере 717 Разследвания на военната полиция, в които са осъдени повече от 20 хиляди души. Много от процесите не са излезли на бял свят и тепърва предстои да бъдат проверени.

Въпреки силния репресивен апарат, подкрепян от Институционалните актове и от Закона за Национална сигурност, социалните и политически движения успяват да създадат мрежа за протест и съпротива срещу действията на военните. Първото движение, създадено срещу военната диктатура, е ръководено от бившия полковник Жеферсон Кардим де Аленкар Озорио. През месец март на 1965 г., военна колона от 30 души тръгва от Уругвай и нахлува в щата Рио Гранде ду Сул, като печели подкрепата на губернатора Леонел Бризолоа и на други местни политици. Идеята на полковника е да предизвика революция, която да започне от южните щати и да свали военния режим. Виждайки нарастващата заплаха, военните изпращат 5000 души, военни джипове и камиони в района. Партизанската колона участва в три-четири акции в щатите Рио Гранде ду Сул и Санта Катарина, но когато навлиза в щата Парана, бунтовниците се изправят срещу многобройните войници и са заловени и измъчвани в продължение на дни, а техният лидер е изпратен в Куритиба, където е осъден¹².

⁵SNI – Serviço nacional de informações.

⁶DOI-CODI - Destacamento de Operações de Informação - Centro de Operações de Defesa Interna.

⁷CIEX – Centro de Informações do Exterior.

⁸CENIMAR - Centro de Informações da Marinha.

⁹CISA - Centro de Informações da Aeronáutica.

¹⁰DOPS - Departamento de Ordem Política e Social.

¹¹От португалски език – *Бразилия – никога повече*.

¹²Gaspari, E. *A ditadura escancarada*. São Paulo: Cia das Letras, 2002, p. 263.

Далеч от градовете се развива една борба, при която условията за достигане до успех са минимални. Селското партизанство възниква от идеите на хора, обвързани с живота на село, с това да дадат най-добри условия за работа на огромното селско население, което търпи всякакъв вид преследване от големите земевладелци, които не ги оставят да притежават собствена земя или се страхуват от аграрната реформа. Създават се организации като Лигата на селяните, чиято цел е да подобри живота на селските хора. Имайки предвид социалните условия, за тях е изключително трудно да се изправят срещу големите земевладелци, тъй като разполагат с ограничени ресурси. Това конфликтно раздвижване, чиято цел е да подобри живота на селяните, които са третираны като роби има последици във вътрешността на страната в лицето на различни акции. Една от тези акции е атентата на летището Гуарарапес в Ресифе през 1966 г., чиято цел е убийството на кандидата за президент Маршал Коца и Силва, който е на обиколка на Североизточната част на страната¹³.

Друг пример е партизанското движение от Капараó (1966-1967), което действа в региона между щатите Минас Жерайс и Еспирито Санто. То е формирано от бивши военни и някои цивилни, с помощта на Леонел Бризола, заточен в Уругвай. Тяхна цел е да се противопоставят на военните, но действията им са осуетени още преди да започнат.

Националното революционно движение се формира веднага след военния преврат и съществува до 1967 г. Негов лидер е бившият губернатор на Рио Гранде ду Сул Леонел Бризола, който се вдъхновява от Че Гевара. В началото те получават подкрепата на Фидел Кастро и финансиране от Куба. Състои се предимно от бивши военни, а някои от неговите членове получават военно обучение в Куба. Групата разполага своя лагер в Националния парк Капарао, на място с труден достъп и пълно със скривалища. Поради ненавременни действия и загуба на финансовата подкрепа на Куба партизаните са оставени на произвола на съдбата. За да се прехранват, са принудени да крадат от местното население, поради което не печелят неговата подкрепа и са разкрити, когато един от партизаните слиза в близкото село за покупки. Те са заловени и затворени в затвора на Линярес.

За да ограничи нарастването на левите групировки, правителството създава програма, наречена Гражданско-социални действия¹⁴, чрез която предоставя помощ на местното бедно население, с цел да спечели неговото доверие. С негова помощ военните

¹³<https://www.gov.br/arquivonacional/pt-br>, последно посетен 27.11.2020 г.

¹⁴ACISO - Ações de Assistência Cívico-Social.

успяват да заловят голяма част от партизаните. Една от партизанските групи, които успява да се спаси, разположена в региона на река Арагуая е т.нар. Партизанско движение Арагуая. Още от средата на 60-те години те събират привърженици в зоната. Със своята стратегия, която съчетава китайския и кубинския опит те вярват, че са способни да предизвикат разклащане на диктатурата. Ето защо, от началото на 1972 г. Комунистическата партия изпраща в региона на Арагуая голяма част от членовете на централния си комитет. Там те обучават местното население на методи на отглеждане и здравеопазване. Техните бунтове нямат успех, поради слабата подготовка на участниците, които са предимно студенти и ученици, както и някои работници¹⁵. През 1972 г. военните откриват местоположението на партизаните и през 1975 г. обявява региона за зона от национална сигурност и успява да залови и унищожи групата.

Разбира се, градските партизански движения са много по-успешни, тъй като се намират в градовете, имат по-голям поток от хора, получават новини по всяко време и мобилизацията е много по-лесна. От друга страна, репресиите срещу техните акции са много по-големи. Използвайки Институционалните актове, военните оправдават всички мерки, които предприемат. Със своите борби, бунтовниците се опитват да си възвърнат социалните и политически права и копнеят за своите идеали. Много от тях са военни дисиденти, членове на радикални леви партии, студенти.

През 1968 г. Карлос Маригела създава Националния освободителен алианс¹⁶, където лично участва в партизански акции. Неговата идея е, чрез градски партизански акции, да събере средства, с които да подпомогне селските партизански движения. Да атакува директно едрите земевладелци, от там да премине през вътрешността на страната и да достигне до национално освобождение. Той е обявен за „враг номер едно“ на режима, поради изключителната си интелигентност. Израства в бедно семейство в щата Баия, но баща му го научава да чете и пише много рано. Пише поезия и работи като учител. През 1969 г. написва *Малък наръчник на градския партизанин*, в който описва различни тактики за борба с диктаторски режими и е счетен за „теоретика на градското партизанство“. Маригела е убит при засада на 4 ноември 1969 г. в Сау Пауло¹⁷. През 2012 г. той получава амнистия *postmortum* и през 2013 г. в Сау Пауло е поставена паметна плоча в негова чест.

¹⁵Azambuja, C., *Histórico da Guerrilha do Araguaia*, <https://www.averdadesufocada.com/index.php/luta-armada-especial-100/13654-131215-historico-da-guerrilha-do-araguaia>, последно посетен 27.11.2020 г.

¹⁶Aliança Nacional Libertadora (ANL).

¹⁷Fausto, B. *Op. cit.* p. 284.

Друга открояваща се организация е Народният революционен фронт¹⁸, създаден през 1968 г., чиято основна фигура е бившият капитан от бразилската армия Карлос Ламарка. Неговата цел е да създаде войска от селяни, вдъхновен от Кубинската революция и други латиноамерикански партизански движения, основавайки своите идеи на Че Гевара, Режй Дебрé и Фокизма. През 1971 г. Ламарка напуска Народния революционен фронт и се присъединява към MR-8. След дълго и изтощително преследване из пустинните райони на Баия, той е убит на 17 септември 1971 г. и тялото му е набучено на кол и пренесено до Салвадор¹⁹.

Бразилската революционна комунистическа партия се откъсва от Бразилската комунистическа партия през 1967 г., поради несъгласие с някои от идеите. Революционерите не се съгласяват на съюз с някои сектори на бразилската буржоазия, а залагат на стратегията на въоръжената борба²⁰. Натискът от тези сектори и засилването на репресиите принуждават Бразилската революционна комунистическа партия да засили изпълнението на операции за събиране на средства.

MR-8²¹, Революционно движение 8-ми октомври се създава през 1966 г. под името Дисиденти на Рио де Жанейро, в резултат на разделяне на университетски групи от Бразилската комунистическа партия. Но чак през 1969 г., с ожесточението на репресиите неговата структура се милитаризира и започва въоръжени операции, като отвличането на американския посланик Чарлс Бърк Елбрик.

Асоциации и организации, като Национален студентски съюз²², Генерална централа на работниците²³, Католическа студентска младеж²⁴ и други, чрез стачки и други социални движения, се опитват да спасят изгубената демокрация. Тези групи са преследвани по всякакъв начин. Някои от техните членове се впускат в битки, макар и неподготвени и без подходящи средства, използвайки най-доброто, което имат – своята идеология.

Голяма част от партизаните са заловени чрез операция „почистване“ на Департамента за политически и социален ред²⁵. Правителството се стреми да избегне политическо-социална революция по време на диктатурата, ето защо от 1964 до 1985 г. е създадена специална полиция, която трябва да идентифицира и да ограничи

¹⁸Vanguarda Popular Revolucionária (VPR).

¹⁹Fausto, B. *Op. cit.*, p. 291.

²⁰Gaspari, E. *A ditadura envergonhada*. São Paulo: Cia das Letras, 2002, p. 149.

²¹Movimento Revolucionário 8 de Outubro.

²²União Nacional dos Estudantes (UNE).

²³Central Geral dos Trabalhadores (CGT).

²⁴Juventude Estudantil Católica (JEC).

²⁵Departamento de Ordem Política e Social (DOPS).

неблагоприятните политически реакции, въоръжени или не, които биха застрашили „обществения ред и сигурност“²⁶.

Департаментът за политически и социален ред е инструмент на правителството за преследване на левите бунтовници и залавяне на синдикални, религиозни и студентски лидери. Политици и синдикални лидери са отстранявани от постове си и измъчвани, обикновените хора, които по някакъв начин допринасят за въоръжената борба и се изправят срещу правителството, също са арестувани и измъчвани²⁷. Партизанството се оказва спасение за много хора, за да избегнат залавяне и измъчване. Партизанските действия се развиват в различни аспекти, като обири на банки, на влакове, отвличане на влиятелни личности, като така събират пари, за да освободят политическите затворници.

В културната област също се срещат критики срещу военното правителство. Открояват се протестните песни на Шико Буарке, Жералдо Вандре, Тайгуара, Каetano Велозо, Капинам, Жилберто Жил и много други. Но гласът на една жена увековечава песента на Жуау Бошко и Алдир Бланко, *O bêbado e o equilibrista*²⁸, считана за химна на политическите затворници. Гласът е на невероятната Елис Режиана, която с особена красота изпява стиховете за „убийствата в мазето на диктатурата“, за съпрузите, „оплакани от Мария и Кларис“, за борбата за амнистия на изчезналите, затворниците и заточениците и за „молбите за завръщане на брат Хенфил“ и на толкова много хора, „излетели с опашката на ракета“²⁹.

В областта на киното също наблюдаваме съпротива и недоволство срещу режима. Открояват се филми като *Os fuzis* (Пушките) от 1964 на Руй Гера, *Deus e o diabo na Terra do Sol* (Бог и дявол в Слънчевата земя) на Глаубер Роша от 1964, както и много продукции, които достигат до повече зрители, като *O Rei da Noite*, *Xica da Silva*, *Lúcio Flávio*, *Pixote*, *Bye bye Brasil*, *O homem que virou suco* и др., всички те целят да покажат жестоката реалност, в която живее бразилския народ³⁰.

Не бих могла да завърша, без да спомена за ролята на жените в съпротивата срещу военната диктатура. Тяхната форма на съпротива е изградена, започвайки от строго личния им свят, когато главата на семейството губи работата си, бива затворен, убит или изчезнал, достигайки до действия за защита на националното достойнство, традиции и

²⁶Gaspari, E. *Op. cit.*, p. 143.

²⁷REIS FILHO, D. A. *Ditadura militar, esquerdas e sociedade*. Rio de Janeiro: Zahar, 2001, p. 98.

²⁸От португалски език - *Пияницата и акробата*.

²⁹Пълният текст на песента на <https://www.lettras.mus.br/elis-regina/45679/>, последно посетен 27.11.2020 г.

³⁰Gaspari, E. *A ditadura encurralada*. São Paulo: Cia das Letras, 2002, p.219.

ценности³¹. Жените доказват, че разбират от политика, като се борят срещу моралния срив на семейното единство, наложен от авторитарния режим, който се опитва да деморализира най-дълбоките чувства на жените, в качеството им на майки, съпруги, сестри и дъщери. Авторитаризмът и репресиите помагат на много жени да развият своята интелигентност, креативност и политически способности. Жените се противопоставят на авторитаризма не само у дома, но и в изгнание и нелегалност, тъй като хиляди жени трябва да напуснат страната си, за да останат живи.

Изгнанието е един от сериозните проблеми на международната обстановка през 60-те и 70-те години на миналия век и е още по-сериозно за голям брой жени, които трябва да изпълняват ролята си на майка в трудни ситуации. Горчивият опит от изгнание дълбоко бележи семейната структура в Бразилия, освен това невъзможността да се живее в собствената си страна оставя изключително обезпокоителна и разстройваща травма³².

Активната роля на жените в борбата срещу военната диктатура има няколко фронта: в реорганизацията на синдикалното движение, в реструктурирането на левите политически организации, при разпределянето на помощите от международната солидарности в кампаниите за освобождаване на политически затворници. Ангажираността на жените за демократична борба не означава непременно, че интересите и правата им са заложили като приоритет. Политическата ангажираност на повечето от тях не идва от демократични идеологически познания или изчисления на антидиктаторски стратегии, тяхната логика е повече човешка, отколкото политическа. Жените са пряко засегнати като майки, сестри, съпруги на политически жертви. Това, което ги мобилизира е тяхната женска роля в семейството и обществото, което само по себе си е героично.

Между 1964 г. и 1985 г. десетки хиляди стават жертва на военния режим, сред които политически активисти, синдикалисти и обикновени граждани. През 1979 г. правителството приема Закон за амнистия, който помилва военните и политически заточеници, чиито човешки права са били нарушени. Поради този закон, нито един военен или държавен служител не е съден за действията си.

На 16 май 2012 г. се основава *Национална комисия на истината*, на церемония, на която присъстват всички бивши президенти от възстановяването на демокрацията след военната диктатура. Нейната работа се концентрира върху разследването и

³¹Gaspari, E. *A ditadura derrotada*. São Paulo: Cia das Letras, 2002, p. 132.

³²Ibidem, p. 311.

изясняването на случаите по нарушаване на човешките права по време на военния режим. Тя изслушва стотици жертви и свидетели и призовава агенти на репресивния апарат, за да дадат показания. Организира повече от 100 събития под формата на публични изслушвания и презентации на предварителни доклади. На 10 декември 2014 г. Националната комисия на истината връчва своя доклад на президента Дилма Русев. В него тя заключава, че практиката на незаконни задържания, измъчванията, сексуалното насилие, екзекуциите, изчезванията на хора и укриването на трупове са част от държавната политика, широко разпространена срещу цивилното население, като това се счита за престъпление срещу човечеството³³.

Библиография

- Fausto, B. História concisa do Brasil, Editora da Universidade de São Paulo, 2002
 Gaspari, E. A ditadura envergonhada, São Paulo: Cia das Letras, 2002
 Gaspari, E. A ditadura escancarada. São Paulo: Cia das Letras, 2002
 Gaspari, E. A ditadura derrotada. São Paulo: Cia das Letras, 2002
 Gaspari, E. A ditadura encurralada. São Paulo: Cia das Letras, 2002
 Gaspari, E. A ditadura acabada. São Paulo: Cia das Letras, 2002
 REIS FILHO, D. A. Ditadura militar, esquerdas e sociedade. Rio de Janeiro: Zahar, 2001
 COUTO, R. C., História indiscreta da ditadura e da abertura – Brasil: 1964-1985, Rio de Janeiro: Record, 2010

Електронни източници

- <https://www.gov.br/arquivonacional/pt-br>
<https://www.averdadesufocada.com/index.php/luta-armada-especial-100/13654-131215-historico-da-guerrilha-do-araguaia>
<https://www.lettras.mus.br/elis-regina/45679/>
http://www.cnv.gov.br/images/pdf/relatorio/volume_3_digital.pdf
 DELGADO, L. Governo João Goulart e o golpe de 1964: memória, história e historiografia. 2010, v.14, p.123-143. онлайн: <http://www.scielo.br/scielo.php>
<http://cnv.memoriasreveladas.gov.br/index.php>
<http://www.planalto.gov.br>

³³Пълният доклад може да бъде намерен на сайта на Националната комисия на истината: <http://cnv.memoriasreveladas.gov.br/index.php/outros-destaques/574-conheca-e-acesse-o-relatorio-final-da-cnv>

SOCIAL, POLITICAL AND CULTURAL MOVEMENTS DURING THE MILITARY DICTATORSHIP IN BRAZIL

Kremena Dias

Brazil's military dictatorship has lasted for 21 years, it has 5 military mandates and published 17 institutional acts - legal mechanisms that are placed above the constitution. During this period, there was an increased restriction of freedom, persecution of opponents of the regime and censorship. Numerous guerrilla movements were formed. The dictatorship also had a huge impact on Brazilian culture during this period. Tom Jobim, Vinicius de Moraes and Chico Buarque are just some of the artists who use their art to oppose the regime. "Tropicalism" is being created, a movement that opposes dictatorship and becomes part of Brazil's cultural identity. Numerous artists, musicians and writers were exiled during the dictatorial period. There is a division of the Catholic Church. More traditional groups support the regime, while more progressive ones criticize the doctrine of national security. Due to the economic measures taken, an "economic miracle" took place in Brazil during the government of Emilio Medici.